

УДК 159.9

Д. В. ШВЕЦЬ,*кандидат педагогічних наук, перший проректор**Харківського національного університету внутрішніх справ;**ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1999-9956>*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПОСТЕРЕЖЛИВОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЧЕРЕЗ НАВЧАННЯ ПРОФАЙЛІНГУ

Навчання профайлінгу розглянуто як можливий засіб удосконалення професійної спостережливості поліцейських, який дозволяє сформувати когнітивну базу, що враховує ознаки брехні, емоційні прояви, психотипи, а також сформувати вміння отримувати необхідну інформацію.

Ключові слова: професійна спостережливість, профайлінг, брехня, розпізнавання.

Підвищення якості професійної підготовки працівників поліції є важливим завданням у контексті реформування правоохоронної галузі України, але його вирішення супроводжується низкою труднощів. Важливість завдання зумовлена необхідністю забезпечувати Національну поліцію працівниками, які здатні виконувати складні службово-оперативні завдання, що перед ними стоять, орієнтуватися у великому потоці інформації, постійно підвищувати власний освітній рівень, мати високий рівень психологічної стійкості та низку інших необхідних професіоналу якостей.

Складність такого завдання зумовлена низкою факторів, серед яких специфіка навчання курсантів і слухачів у системі освітніх установ системи МВС. Однією з головних проблем підвищення якості підготовки працівників поліції є відсутність єдиного розуміння того, якими важливими психологічно значущими якостями має володіти поліцейський, професіограми і психограми сьогодні перебувають на стадії розробки. Звідси впливають проблеми з усвідомленням того, які саме компетенції повинні входити у професійний профіль працівника.

Опису того, яким має бути працівник патрульної поліції, присвятили свої дослідження чимало вчених. Спроби створити перелік професійно важливих якостей почалися в 1934 році, коли було видано працю Н. М. Ободан і Ю. Г. Зелінського. Далі такі спроби робилися неодноразово (С. Н. Баркалов, В. І. Барко, В. Л. Васильєв, О. О. Козловська, В. С. Лапчук, С. І. Філіпченкова, І. К. Шахріманьян та інші) [2]. Аналізуючи праці науковців, можна зробити висновок, що працівник повинен бути кваліфікованим фахівцем, який володіє цілим спектром професійно важливих якостей та вмінь, серед яких – комунікативна компетентність, готовність протистояти навантаженням, здатність оперативно реагувати на екстремальні ситуації.

Важливо, щоб працівник не тільки володів якостями й уміннями, які б дозволяли йому вибудовувати грамотну та ефективну комунікацію з населенням і учасниками дорожнього руху, але й специфічними якостями й навичками в когнітивній сфері. Однією з найважливіших якостей є професійна спостережливість.

Професійна спостережливість у різних контекстах розуміється по-різному. Перш за все варто відзначити, що ця якість є важливою для представників усіх професій типу «людина – людина», тому вона розглядається і в педагогіці, і в медицині, і у психології. Педагог повинен помічати найменші зміни у стані учня, лікарю необхідно відзначати зміни, що відбуваються з пацієнтом, психолог зобов'язаний чітко реагувати на динаміку взаємин із клієнтом. Не менш важливою є спостережливість і для працівника поліції.

Учені, які досліджували різні аспекти професіоналізму правоохоронців, розглядали спостережливість як його важливу складову (за [4]). Так, наприклад, В. О. Васильєв вважав її здатністю помічати малопомітні деталі, О. О. Козловська віддавала пріоритет спостережливості в ідентифікації необхідної інформації, Ю. В. Чуфаровський приділяв велике значення плану спостереження, А. О. Волков розкривав зв'язок між спостережливостю й успішністю у вирішенні оперативно-службових завдань. Особливо варто відзначити внесок О. М. Столяренка, який сформував структуру спостережливості, запропонувавши три її компоненти – професійну уважність, професійну чутливість і професійну сприйнятливість (за [4]). З аналізу праць зазначених науковців можна зробити висновок, що єдиного розуміння спостережливості як професійно значущої якості працівника поліції немає.

Існують декілька підходів до визначення спостережливості [1]. Серед основних – розгляд спостережливості як загальної пізнавальної здібності, яка забезпечує ефективність у розумінні й осмисленні світу. Спостережливість як властивість особистості у структурі спеціальних здібностей дозволяє ефективно вирішувати оперативно-службові завдання. Як властивість сенсорної організації особистості спостережливість виступає частиною процесу сприйняття навколишнього світу. І, нарешті, спостережливість як здатність у рамках соціальних здібностей формується під час соціалізації особистості та забезпечує зростання соціальної компетентності. Кожен учений розглядає спостережливість лише в тій частині, в якій вона стосується ракурсу дослідження.

Відсутність єдиного та комплексного розуміння спостережливості у діяльності працівника поліції призводить до необхідності запозичувати методи та способи її формування з педагогіки та психології, що не дозволяє врахувати специфіку спостереження працівників поліції за значущими об'єктами. Спостережливість важлива не тільки як якість, що забезпечує ефективність працівника патрульної поліції (виокремити необхідний транспортний засіб у потоці, помітити ознаки підробки реєстраційного знака тощо), але і для забезпечення безпеки працівника.

Ми провели анкетування працівників патрульної поліції, де поряд з іншими питаннями запропонували вибрати ознаки, за якими вони визначають людину, яка говорить нещиро (приховує щось, бреше), що викликає у них підозри про її можливу причетність до протиправної діяльності, яка може стати загрозою для безпеки в умовах дорожнього руху.

Метою дослідження було з'ясувати, як працівники патрульної поліції викривають ознаки брехні. Поліцейським був запропонований перелік поведінкових ознак, які в певних ситуаціях можуть вказувати на нетипову поведінку опонента. Вони повинні були обрати ті, які явно вказували на брехню. На думку респондентів, на нещирість вказують такі ознаки:

- протиріччя між наявними у працівника даними та свідченнями громадянина (65 %),
- небажання опонента дивитися в очі співрозмовнику (61 %),
- часта посмішка, не адекватна ситуації (57 %);
- зміна кольору шкірних покривів, поява пітливості тощо (56 %);
- пауза між питанням і відповіддю (51 %).

Як бачимо, не всі обрані поліцейськими поведінкові ознаки вказують на брехню. Варто звернути особливу увагу на ознаку, яку обирали найчастіше, – невідповідність між словами опонента і наявними даними. Її не завжди можна застосувати до діяльності поліцейських, тому що не завжди вони мають початкову інформацію про порушника, обставини ДТП тощо.

Аналіз отриманих даних привів нас до необхідності з'ясувати, завдяки чому поліцейські визначають ознаки щирості або нещирості. Відповіді поліцейських підтвердили

нашу гіпотезу про те, що під час аналізу поведінки громадян працівники поліції керуються спостережливістю (77 %), інтуїцією (62 %), власним професійним досвідом (51 %). І лише 8 % респондентів відзначили, що заняття з психологом сприяли розвитку в них умінь виявляти брехню.

Таким чином, отримані дані показали, що поліцейські не мають доступу до сучасних психологічних технологій, які зорієнтовані на діагностику поведінки громадян і виявлення ознак брехні. На сучасному етапі розвитку психології такою технологією є профайлінг.

Профайлінг (від англ. *profile* – профіль) – система запобігання протиправним діям шляхом профілювання, тобто виявлення потенційно небезпечних осіб на основі невербальної та оперативної діагностики; технологія оцінки та прогнозування поведінки людини на основі таких характеристик, як прояви вегетативної нервової системи, емоційні стани, особливості мовлення, невербальні прояви, особливості зовнішності й інші інформативні ознаки [2].

Технологія профайлінгу була створена як спосіб протистояння терористичним загрозам, які стали справжнім лихом ХХ століття. З'явившись у рамках системи безпеки аеропортів, профайлінг у наші дні почав застосовуватися в багатьох сферах життя суспільства, де важливо оперативно оцінити та спрогнозувати поведінку. Безумовно, діяльність працівників Національної поліції відповідає зазначеним критеріям.

У діяльності працівників поліції часто має місце феномен брехні. Правопорушники брешуть поліцейському, щоб уникнути відповідальності, свідки брешуть, щоб їх не турбували повістками до суду. Таким чином брехня стає поняттям з чітко вираженим негативним змістом.

Говорячи про такий феномен, як брехня, ми повинні вказати, що ця тема є об'ємною та досить неоднозначною. У нашій країні довгий час не було повномасштабних досліджень цього феномена. Ще нещодавно наявні на цю тему матеріали були в основному викладенням праці П. Екмана «Психологія брехні» [5]. Цікава робота над темою брехні та способами її викриття сконцентрована в Міжнародній академії дослідження брехні, Міжнародного центру детекції брехні та профайлінгу (ICDS) на чолі з Є. Спіріцею. Цінність цих розробок для правоохоронців є беззаперечною, тому що їх підхід є практично-орієнтованим [3].

Для визначення брехні ми пошлемося на П. Екмана, який розумів брехню «... як дію, якою одна людина вводить в оману іншу, роблячи це навмисно, без попереднього повідомлення про свої цілі і без чітко вираженої з боку жертви прохання не розкривати правди». П. Екман виділяє дві форми брехні – умовчання (приховування правди) і спотворення (повідомлення неправдивої інформації) [5].

Діяльність працівника поліції тісно пов'язана з виявленням ознак брехні й обману. Уміння розуміти значення вербальних ознак, зчитувати невербальні ознаки – важлива навичка для поліцейського. Безсумнівно, в умовах оперативно-службової діяльності в поліцейського не завжди вистачає часу та здібностей цю роботу здійснювати. Тому в процесі підготовки поліцейських важливо розвинути в них уміння швидко здійснювати спостереження за громадянином, аналіз виділених ознак і прогноз його подальшої поведінки.

Технологія профайлінгу передбачає не лише вміння виділити вербальні та невербальні ознаки брехні, а й прогнозувати поведінку людини на основі наявних даних, відносити опонента до того чи іншого типу особистості. Без розвиненої спостережливості досягти цього неможливо [3].

Спостережливість як здатність помічати певні чинники, які стосуються поставленого завдання, передбачає обробку інформації, що надходить, з метою її аналізу та складання прогнозу розвитку ситуації. Навчання профайлінгу дозволяє сформувати когнітивну базу (яка враховує ознаки брехні, емоційні прояви, психотипи) й уміння отримувати необхідну інформацію.

Таким чином, навчання майбутніх працівників поліції технологіям профайлінгу сприятиме формуванню в них навичок цілеспрямованої спостережливості. Це дозволить поліцейським ефективно виконувати свої професійні обов'язки із забезпечення безпеки на дорогах і вулицях міст, а також забезпечити особисту безпеку на підставі прогнозування

поведінки партнерів по комунікації. Безумовно, технологія профайлінгу перебуває на стадії розвитку і відповідне навчання вимагає часу та спеціально відведених курсів і тренінгів, але та користь, яку ми отримаємо за результатами, є незрівнянно більшою.

Список бібліографічних посилань

1. Грицков Д. М. Психолого-педагогические условия развития социокультурной наблюдательности в теории и практике преподавания иностранных языков. *Гаудеамус. Психолого-педагогический журнал*. 2008. № 1 (13). С. 161–165.
2. Костина Л. Н., Перков А. А. Профили профессиональных компетенций сотрудников подразделений обеспечения безопасности дорожного движения. Орёл : ОрЮИ МВД России им. В. В. Лукьянова, 2016. 81 с.
3. Спирица Е. В. Психология лжи и обмана: как разоблачить лжеца. СПб. : Питер, 2017. 272 с.
4. Терещенко Ю. В. Содержание профессиональной наблюдательности сотрудников ОВД. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 1998. № 1 (7). С. 57–60.
5. Экман П. Психология лжи. Обмани меня, если сможешь. СПб. : Питер, 2011. 304 с.

Надійшла до редколегії 23.03.2018